

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРСЬКИХ КОРДОНІВ В АЗОВО-КЕРЧЕНСЬКІЙ АКВАТОРІЇ: НЕВИРІШЕНЕ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Копачинська Г.В.

Проаналізовано політико-географічні особливості визначення та встановлення українсько-російського морського кордону. Розглянуто нормативно-правову базу в області формування українсько-російського морського кордону. Висвітлено основні проблеми та спірні питання щодо делімітації та демаркації морського кордону між Україною та Російською Федерацією.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розпад СРСР породив ряд питань, що стосувалися правового статусу Азовського моря та Керченської протоки а також розмежування Азовського моря між Україною та Російською Федерацією. Морський міждержавний кордон, відповідно до положень Конвенції ООН із морського права 1982 р., має розділяти територіальні води прибережних держав і відкрите море. На основі домовленостей між Україною і Російською Федерацією Азовське море визнано внутрішніми водами обох країн, і в Азовському морі немає акваторій, які підпадають під визначення акваторій відкритого моря. Тому встановити такий кордон досить важко через різницю в підходах до його визначення. Відсутність морського кордону між двома країнами в Азовському морі суперечить концепції міжнародного права про державний суверенітет, у якій зазначено, що держава, яка проголосила суверенітет, не може не мати кордонів, оскільки її влада поширюється і на суходутну, і на повітряну та морську території тільки в межах її кордонів. Визнання Україною і Російською Федерацією акваторії Азовського моря своїм внутрішнім морем означає, що на нього не може поширюватися жодна юрисдикція, окрім цих двох держав, і саме вони можуть домовитися про розмежування моря на підставі національного законодавства з урахуванням національних інтересів.

Аналіз досягнень і публікацій по темі дослідження даної проблеми. Проблема формування морських кордонів України привертає значну увагу багатьох науковців. Дослідженням проблем розмежування морських просторів між Україною та Російською Федерацією присвячено роботи таких вчених як В. Гринчак [1], М. З. Кулик [2], Г. Є. Ковальський [3], В. В. Кривак [4], В. Лажнік [5], І. Нестеренко [6], В. П. Горбулін [7], С. Толстов [8], М. О. Трюхан [9, 10], А. Шемякін [11] та ін. У своїх працях вони висвітлюють проблеми формування українсько-російського

морського кордону, а також вказують як може вплинути невирішеність цих питань на функціонування кордону України в цілому.

Особливу увагу заслуговує науково-інформаційний збірник «Стратегія і тактика, стан національної безпеки України», підготовлений Національним центром із питань євроатлантичної інтеграції України [7]. В ньому автор В. П. Горбулін зазначає, що невирішеність питань морських кордонів нашої держави негативно впливає на національну безпеку України.

Особливості становлення нормативно-правової бази формування морських кордонів між Україною та Російською Федерацією відображені в працях таких науковців як М. З. Кулик [2], В. В. Кривак [4]. М. О. Трюхан, який із 1993 р. є членом й експертом українських комісій із делімітації та демаркації державного кордону України, у своїх роботах із позицій експерта-картографа фахово розглядає питання картографо-геодезичного забезпечення договірно-правового оформлення державного морського кордону України [10].

Проблеми делімітації та демаркації морських кордонів в Азовському морі та Керченській протоці між Україною та Російською Федерацією розглянуті в працях таких науковців як В. Гринчак [1], М. Кулик [2], Г. Ковальський [3], В. Лажнік [5], І. Нестеренко [6]. На особливу увагу заслуговує стаття О. Шемякіна [11], в якій автор широко характеризує політико-правові аспекти проблеми Азовського моря, Керченської протоки, а також визначає територіальні інтереси України в Чорноморсько-Азовському басейні.

Аналіз останніх публікацій показує, що, проблеми формування морських кордонів України досліджувалися науковцями, проте дослідження проводилися здебільшого включаючи політичний, економічний аспект проблеми, розгляд проблеми з географічної точки зору проводився недостатньо. Переважно ця проблема висвітлюється в інформаційному режимі на сторінках періодичної преси, що зумовлює потребу узагальнення та проведення глибшого аналізу комплексу проблем, пов'язаних із формуванням морських кордонів України, включаючи політико-географічний аспект дослідження.

Основними **цілями і завданнями** нашого дослідження є розгляд політико-географічних особливостей визначення і встановлення українсько-російського морського кордону, дослідження нормативно-правової бази в області формування морського кордону між Україною та Російською Федерацією, з'ясування позицій таких держав як Україна та Російська Федерація стосовно вирішення цих питань, а також здійснення політико-географічного аналізу основних загроз, які можуть спричинити невирішеність даної проблеми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Першим нормативно-правовим документом, що став

основою для вирішення питань облаштування державного кордону України і Російської Федерації, став Закон України «Про державний кордон України» від 1993 р. 31 травня 1997 р. було підписано широкомасштабний політичний договір «Про дружбу і співробітництво між Україною та Російською Федерацією», ратифікований Верховною Радою України 14 січня 1998 р., а Держдумою Росії – 25 грудня 1998 р. Відповідно до положень цього договору Російська Федерація визнавала недоторканість території та державного кордону України [7].

Проте, розв'язання питань морських кордонів між двома державами відбувалося повільно та складно. Переговори між двома державами щодо статусу Азовського моря та Керченської протоки розпочалися ще в 1996 р., проте постійно завершувалися безрезультатно, оскільки російська сторона намагалася затягнути розв'язання питань кордонів або її пропозиції зводилися до того, щоб Азовське море залишалось спільним.

Ще в 1998 р. президенти двох країн домовилися про те, щоб уважати Азовське море внутрішнім без розмежування між країнами морських просторів. У грудні 1999 р. ухвалою російського уряду створено переговорну групу з питань правового статусу Азовського моря та Керченської протоки. Наприкінці 2002 р., після чергового раунду переговорів, було досягнуто згоди обох сторін про делімітацію сухопутної ділянки українсько-російського кордону й підписання договору про державний кордон [8].

У такій ситуації Кабінет Міністрів України прийняв рішення про встановлення меж територіальних вод в Азовському морі в односторонньому порядку, якщо на переговорах не буде вирішено спільно поділити акваторію моря так званою серединною лінією на внутрішні води України та внутрішні води Росії. Це не суперечило міжнародному праву, оскільки відповідно до положень Конвенції ООН із морського права 1982 р. кожна держава може самостійно встановлювати вздовж своїх берегів територіальні води завширшки до 12 морських миль, а потім у ході переговорів можуть обговорюватися питання про делімітацію виключної економічної зони й континентального шельфу. Це викликало негативну реакцію російської сторони, оскільки акваторія Азовського моря поза межами територіальних вод отримала б статус нейтральних вод і відкритого моря з правом вільного судноплавства для суден третіх країн. Росія категорично виступала й зараз виступає проти заходження суден третіх країн, особливо тих, що входять до блоку НАТО [9].

У подальшому питання дещо зрушилося після того, як 28 січня 2003 р. під час візиту президента Російської Федерації В. Путіна до Києва було підписано договір між Україною і Росією «Про державний сухопутний кордон між двома країнами». Договір підписали в так званому «пакеті» з іншими двосторонніми документами (на цьому

наполягала Росія). Важливим моментом у договорі є стаття 5, де зафіксовано статус Азовського моря та Керченської протоки й де передбачається, що врегулювання спорів стосовно суміжних морських просторів здійснюється за згодою між договірними сторонами відповідно до норм міжнародного права [6].

Проте, незважаючи на підписання договору про кордон, питання морського кордону між двома країнами залишалось неврегульованим. У вересні-жовтні 2003 р. відбулося загострення протиріч між державами після виникнення конфлікту навколо острова Тузла в Керченській протоці. Влада Краснодарського краю намагалася з'єднати острів із Таманським півостровом насипною дамбою. Уряд України розцінив будівництво дамби як зазіхання на суверенітет держави й намагання порушити українсько-російський кордон. Будівництво було зупинене 23 жовтня за 102 метри від лінії українсько-російського кордону [1].

Ще одним важливим моментом суперечки навколо Тузли було: від того, кому належатиме коса та як проходитиме кордон, залежатиме й те, хто контролюватиме родовища нафти й газу, відкриті в Азовському морі. «Тузлинський» конфлікт було вирішено, однак у цьому питанні Україна поступилася. Фактично був прийнятий російський варіант урегулювання проблеми, а саме: було підписано угоду про утворення спільного з Російською Федерацією підприємства з експлуатації Керченської протоки. Нині Російська Федерація вважає о. Тузла територією з «невизначеним статусом».

Аналітики вважають, що рушієм будівництва дамби були насамперед економічні інтереси, оскільки для росіян Керченська протока стратегічно важлива з погляду судноплавства. Оскільки зі сторони України відлік морського кордону йде від острова Тузла, то Україні може відійти 2/3 акваторії Керченської протоки, включаючи Керч-Єнікальський суднохідний канал. За використання Керч-Єнікальського фарватера та проведення суден по ньому Російська Федерація платить Україні щорічно близько 15 млн. доларів. Російські судовласники ухиляються від сплати державного збору за використання їх суднами Керч-Єнікальського каналу, який перебуває на балансі державної організації «Керченський морський торговельний порт». Одночасно російська сторона в односторонньому порядку визначила своєю акваторією окремі ділянки фарватерів у Керченській протоці [11].

Після цих подій у квітні 2004 р. договір про державний кордон синхронно ратифікувала Верховна Рада України та Державна Дума Російської Федерації. Тоді ж ратифіковано також Договір про співробітництво у використанні Азовського моря й Керченської протоки. Положення підписаного договору не визначали лінію морського кордону в акваторії Азовського й Чорного морів та Керченської протоки [10].

Після декількох раундів переговорів у квітні 2005 р. Україна та

Російська Федерація погодили методику розмежування акваторії і шельфу Азовського й Чорного морів, яка базується на поєднанні методу рівновіддаленої лінії з методом пропорційності при розмежуванні і по дну морів, і по водному та повітряному простору відповідно до норм міжнародного права. Важливим досягненням українських політиків є те, що російська сторона вперше погодилась на проведення розмежувальної лінії в Азовському морі. У результаті сторони визначили, що Азовське море й Керченська протока є внутрішніми водами кожної з країн [3].

Щодо проблеми розмежування Керченської протоки, то тут позиції сторін розходяться, оскільки Росія вважає, що сторони повинні домовитися окремо. Вона хоче залишити протоку в спільному користуванні. Україна наполягає на проведенні розподільної лінії на основі адміністративного кордону між колишніми УРСР і РСФСР, зазначеної на всіх політико-адміністративних картах і планах колишнього СРСР. Російська сторона вважає, що, відповідно до законодавства колишнього СРСР, внутрішні води між республіками Союзу не розмежувалися. Отже, питання делімітації морських кордонів в Азовському, Чорному морях і Керченській протоці через позицію Росії поступово вийшли за межі двосторонніх відносин, оскільки вже в Цільовому плані «Україна-НАТО» на 2007 р. вирішення цього питання було позначене як пріоритетне зобов'язання України перед НАТО.

Проблема розмежування Керченської протоки обговорювалася також у червні 2007 р. в Москві на засідання підкомісії з міжнародного співробітництва під керівництвом міністрів іноземних справ. У документах узгодженого попереднього тексту угод про розмежування водних просторів не були зазначені координати проходження кордону, тому що Росії й Україні, як і раніше, не вдалося вирішити проблему Керченської протоки.

Очевидно, що позиція Росії щодо розподілу Азовського моря (фактично відмова визначення державного кордону по Азовському морю) не враховує національних інтересів України. Ця позиція має завуальований зв'язок із неофіційною політикою Росії стосовно Криму та природних ресурсів, котрі вже знайдені і які прогнозується знайти на морському шельфі поблизу Кримського півострова в Азово-Керченській акваторії [2].

Свідченням важливості узгодження морських кордонів між Україною і Російською Федерацією є також широкомасштабна екологічна катастрофа, яка сталася в листопаді 2007 р. в Керченській протоці. Винних у цій ситуації так і не вдалося знайти, а причина цьому – відсутність кордону в протоці. Проаналізувавши ці події, можна зробити висновок, що відсутність чіткого морського кордону між Україною та Росією може нести зовнішню загрозу безпеці України.

Незважаючи на існування українсько-російського договору про

співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки, Росія й надалі настоює на присвоєнні їм статусу внутрішніх вод двох держав, які спільно використовуються. Російська сторона вважає, що лінію кордону проводити потрібно, але водна поверхня і континентальний шельф повинні залишатися в загальному користуванні. Загалом позиція Росії зводиться до того, що морське дно може бути розділене за прикладом Каспійського моря. Інтереси Росії тут спрямовані на спільне використання покладів природного газу, і вона й надалі буде гальмувати процес вирішення статусу моря і протоки, щоб не допустити Україну до експлуатації в односторонньому порядку родовищ на азовському шельфі й у зоні Керченської протоки.

Правомірність закріплення за водами Азовського моря та Керченської протоки правового статусу внутрішніх морських вод підкріплюється також міжнародно-правовим положенням. Азовське море за своїми історично сформованими умовами має цілком визначені правові підстави претендувати на статус історичної затоки, тому що в ньому здавна переважали політичні, економічні, оборонні і правові інтереси народів, що населяють його береги. І визначення Азовського моря як історичного в доктрині міжнародного морського права мало вже місце [5].

Проте, досягнувши угоди про закріплення за водами Азовського моря і Керченської протоки правового статусу внутрішніх морських вод, перед Україною виникла проблема, суть якої полягає у визначенні в Азовському морі лінії державного кордону.

17 травня 2010 р. було підписано угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону, проте Україна та Російська Федерація не змогли домовитись про делімітацію морського кордону [4].

Визначення державного кордону явище природне, правомірне і встановлюється за спільною домовленістю суміжних держав. Спірні питання при цьому найчастіше виникають і зазвичай стосуються незгоди сторін щодо певних окремих ділянок території, кому і до яких кордонів вони належать. У питанні ж про розмежування (делімітації) кордонів в Азовському морі Російська Федерація зайняла таку позицію, яка веде до відмови від проведення в Азовському морі державного кордону. Свою позицію Російська Федерація обґрунтувала тим, що води Азовського моря повинні використовуватися на основі спільного з Україною користування і розмежовувати їх державним кордоном не потрібно [11].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Дослідження політико-географічного аспекту формування морських кордонів України є досить важливим. Їх визначення та встановлення регулюється не лише внутрішнім законодавством держави, але і в рамках Конвенції ООН по морському праву від 1982 р., що набула чинності в Україні 16.11.1994 р.

Існує ряд проблем стосовно делімітації та демаркації морських

кордонів України. Невирішеною залишається проблема делімітації морської ділянки українсько-російського кордону, котра стримується лише російською стороною. Відповідно до власних економічних та геополітичних інтересів, Російська Федерація не зацікавлена в розмежуванні Азовського й Чорного морів та Керченської протоки, це створює непередбачені за наслідками проблеми геополітичного, військового, правового, економічного, екологічного й іншого характеру. 17 травня 2010 р. було підписано угоду між Російською Федерацією та Україною про демаркацію українсько-російського сухопутного державного кордону, проте згоди про делімітацію морського кордону Україна та Російська Федерація не змогли досягти. Дана проблема лишається невирішеною і на теперішній час.

У подальших дослідженнях перспективним убачається вивчення питань пов'язаних з функціонування морських кордонів України і їх впливу на вирішення стратегічних питань геополітичного, економічного і екологічного характеру в Азово-Керченській акваторії.

Література

1. Гринчак В. Острів Тузла: міжнародно-правові аспекти / В.Гринчак // Вісник Львів. Нац. ун-ту ім. І. Франка. Сер. : Юридична. – 2004. – Вип. 40. – С. 163-166.
2. Кулик М. З. Шляхи вирішення проблеми розмежування морських просторів України / М. З. Кулик // Держава і право : Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 595-600.
3. Ковальський Г. Є. Східні кордони України – лінія розподілу чи смуга співпраці / Г. Є. Ковальський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/3.htm>.
4. Кривак В. В. Поняття юрисдикції держави в територіальних водах / В. В. Кривак // Митна справа. – 2010. – № 7. – С. 80-84.
5. Лажнік В. Й., Гордун І. М. Проблеми делімітації та демаркації морських кордонів в Азовському морі та Керченській протоці / В. Й. Лажнік // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. – 2008. – № 11. – С. 89-98.
6. Нестеренко І. Обґрунтування позицій України щодо делімітації Азовського моря і Керченської протоки / І. Нестеренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2005. – Вип. 54 (Ч. 2). – С. 75-79.
7. Стратегія і тактика, стан національної безпеки України / за заг. ред. акад. НАН України, д. т. н. В. П. Горбуліна. – К. : Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції ; Ін-т проблем нац. безпеки РНБО України, 2006. – Вип. 35. – 366 с.
8. Толстов С. Україна і Росія : новий ракурс / С. Толстов // Зовнішні справи. – 2008. – № 3. – С. 23-27.
9. Трюхан М. О. Географічні аспекти розмежування морських просторів України / М. О. Трюхан // Проблеми безперервної географічної

освіти і картографії : зб. наук. пр. – Вінниця : Антекс-УЛТД, 2004. – Вип. 4. – С. 275-278.

10. Трюхан М. О. Неврегульованість державного кордону України / М. О. Трюхан // Круглий стіл «Зовнішні і внутрішні перешкоди вступу України в НАТО». Ін-т Росії, 22 черв. 2007 р. – С. 15-25.

11. Шемякін А. Политико-правовые проблемы Азовского моря, Керченского пролива и острова Тузла/ А. Шемякин // Морское право. – 2004. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sea-law.ru/journal/2004-2/shemyakin/html>.

Abstract

Kopachinska G.V.

The problems of Ukrainian-Russian marine border determination and establishment

Political-geographical features of Ukrainian-Russian marine border determination and establishment are analyzed. The legal base in the area of Ukrainian-Russian marine border forming is considered. Basic problems and vexed questions in the relation to marine border between Ukraine and Russian Federation delimitation and demarcation are reflected.